

Bord Buitenkant Zakkendragershuis

Zakkendragershuis

Tot 1940 in gebruik als gildehuis voor het Zakkendragersgilde Sint-Anthonis. Hier dobbelen (smakken) de leden om werk: het lossen van schepen en versjouwen van het graan en steenkool, onmisbaar voor de jeneverindustrie. De klok in het torentje luidt als er gelost moet worden. De zakkendragers die op tijd binnen zijn, dingen mee naar het werk.

Bouwjaar: 1725

Bijzonderheden: Er bestaat nog steeds een Sint Anthonisgilde, dat hier demonstraties geeft van het ambacht.

Geschiedenis

In 1316 maakt men in Schiedam voor het eerst melding van dragers. Pas in 1465 schrijft een stadsclerk over het Sint-Anthonisgilde of Zakkendragersgilde.

Op 3 oktober 1699 koopt het Zakkendragersgilde een oude branderij. In 1725 bouwt het gilde hier een nieuw gildehuis. Het torentje is er in 1834 opgezet.

In 1931 koopt de gemeente Schiedam het huis van het verarmde Gilde en herstelt de buitenkant. In 1965 pakt de filmer Jan Schaper in samenwerking met vrijwilligers en de gemeente de binnenkant van het huis aan. In 2016 is de buitenkant van het Zakkendragershuis gerestaureerd en in 2017 is het interieur gedeeltelijk heringericht.

Smaklokaal

Als een schip gelost moet worden, dan luidt de gildesecretaris de klok. Daarna keert hij de zandloper om. Alle zakkendragers hebben zeven minuten om in het Zakkendragershuis te komen. Als de zandloper leeg is, zijn er meestal meer mannen dan dat er werk is. Om het werk eerlijk te verdelen, dobbelen (= smakken) de zakkendragers er om.

Elke zakkendrager gooit de dobbelstenen in de trechter van de smakbak (dobbeltafel). Wie de hoogste ogen gooit, heeft werk. Als iedereen gesmakt heeft, is duidelijk wie zakken mag dragen en wie zakken mag vullen. Het werk bestaat veelal uit het sjouwen van graan en steenkool voor de jeneverindustrie.

Kantoor van de gildesecretaris

In het kantoortje naast de smakbak zit de gildesecretaris. Hij telt de gesjouwde zakken per zakkendrager en het totale aantal voor de rekening.

Drie zakkendragers uit de laatste ploeg smakken in 1938 om werk: links A. J. H. Gudde, in het midden hoofdman J.N. van Thienen en rechts smakt H. van der Water.

Foto: Gemeentearchief Schiedam, fotograaf: M. Hijmans

Wachtlokaal

Zakkendragers die ver van het Zakkendragershuis af wonen en hierdoor misschien de klok niet horen, verzamelen zich in het wachtlokaal. Tot in de twintigste eeuw staat hier middenin de ruimte een kachel waar de zakkendragers op banken omheen zitten. Deze wachtruimte is alleen voor gildeleden. Om de tijd door te komen wordt hier gepraat, gegeten en gekaart.

Tot in de jaren 1930 hangt hier bij de deur het touw waarmee de gildesecretaris de klok luidt. Nu hangt de originele klok bij de trap op de eerste verdieping, terwijl in de klokkentoren een nieuw exemplaar is bevestigd.

Foto: Een ploeg voormalige zakkendragers staan na het smakken in de rij in volgorde van de gegooide ogen. Degene die het hoogst gooit, heeft werk. Van links naar rechts Jan van Thienen, Willem Leenders, Marie Scholten, Jan Scholten, H. Gudde, Willem van Noort en G.J.H. Gudde.

Fotograaf M. Hijmans

Tafel Zakkendragers

1. Doorsnede van het Zakkendragershuis

1. Smaklokaal en wachtlokaal
2. Gildekamer en droogrekken
3. Ruimte voor reparatie van zakken en timmerwerk
4. Rommelzolder en klokkenzolder

2. Kleding

De leden van het Zakkendragersgilde zijn te herkennen aan hun kleding. In de 17e en de 18e eeuw dragen de zakkendragers een hemd met in de lengterichting witblauwe strepen met daaronder een blauwe of rode onderbroek en blauwe of rode gebreide lange sokken. Vanaf de negentiende eeuw tot de opheffing van het gilde dragen de mannen een donker driedelig pak met een wit overhemd en een zwarte pet. Maar het belangrijkste aan de kleding is: de kapzak.

Foto: Zakkendragers in de jaren 1930 voor molen De Noord op de Noordvest.

3. Kapzak

De kapzak is nodig bij het sjouwen. Deze wordt met strikbanden vastgeknoopt op het hoofd en reikt tot halverwege de rug. Vanaf de 19e eeuw is er een linnen (keper) kapzak voor het sjouwen van graan en een kapzak van wit zeildoek voor het sjouwen van steenkool.

Om lid te worden, moet je een jaar “nooddrager” worden. Een nooddrager is een invaller die meehelpt goederen te sjouwen als er te weinig zakkerdragers zijn.

Als een man een betrouwbare en hardwerkende nooddrager is, dan mag hij “een zak kopen” van een gildelid die ermee stopt. Een kapzak is duur maar geeft je wel de verzekering van werk omdat je gildelid bent.

Foto: Enkele zakkendragers brengen in de jaren 1930 graan in de mouterij De Goudsbloem aan de Noordvest. De witte keper kapzakken steken onder de zak uit.

4. Gereedschap en busse

Een percentage van het loon draagt de zakkendrager af aan de busse. Het geld dient voor onderhoud en aankoop van ladders, wagens, zakken en scheppen, maar ook ter ondersteuning van zieke gildeleden. Ook dient het geld als een soort spaarpot. Bij de jaarlijkse Schiedamse kermis legen de leden de pot om bier en kaas te kopen.

5. Zakkenwasser

De zakken worden natuurlijk vies en moeten gewassen worden. Een oude zakkendrager is als zakkenwasser aangesteld en wast de zakken. Daarna hangt hij op de eerste verdieping de zakken op rekken te drogen.

Foto: Zakkendragers in 1900 aan het werk bij een schip, met helemaal links Hendrik Bijl. Let op de kar en de brede graanscheppen voor het vullen van de zakken.

6. Bijnamen

In het zakkendragersgilde is het gebruikelijk om iedere zakkendrager een bijnaam te geven. Vaak levert dit kleurrijke namen op, zoals: Frambozenneus, Liplap en Grote Kluif. Waar die namen vandaan komen, is nu niet meer te achterhalen. Wel kennen we het verhaal van zakkendrager Wagtendonk. Toen hij lid werd, wilde hij geen bijnaam hebben. In het café proosten de zakkendragers op het nieuwe “ongedoopte” lid, die hierbij meteen zijn bijnaam kreeg: De Ongedoopte.

Foto: Zakkendragers in 1920 voor de moutwijnfabriek Hollandia. Geheel links G.P. Groeneweg (De Slurf), met fles J. Zagwijn en geheel rechts J. van Wagtendonk (mogelijk De Ongedoopte). Van oudsher krijgen de zakkendragers bij werk voor de brouwers bier en bij de branderijen jenever. Fotograaf Peeleman.

7. Oude en Nieuwe Sluis

Waarschijnlijk zijn er in de dertiende eeuw na het opwerpen van de dam in de Schie al mannen die beroepsmatig goederen versjouwen. In 1316 is voor het eerst over dragers geschreven en in 1465 vermeldt een stadsclerk het zakkendragersgilde. Het Zakkendragershuis ligt strategisch aan de Oude Sluis aan de belangrijkste vaarroutes. De Oude Sluis is de verbinding tussen de binnenvaartroute over de Schie en de havens van de stad. Na 1765 neemt de Nieuwe Sluis deze rol over. Transport over het water is het snelst. In de achttiende eeuw neemt de drukte van het scheepsverkeer toe door de bloeiende jeneverindustrie. Dit betekent meer werk voor de zakkendragers, die de hiervoor bestemde kolen en graan lossen.

Foto: Het Zakkendragershuis op de Oude Sluis in 1890, met links een dekschuit en rechts een westlander, geheel rechts café Royal. Fotograaf J. van Diggelen.

8. Colofon:

- De herinrichting van het Zakkendragershuis is mogelijk gemaakt door de Erfgoedlijn Trekvaarten van de provincie Zuid-Holland.
- Met dank aan:
 - Sint-Anthonisgilde
 - Gemeentearchief Schiedam (foto's)
 - Stedelijk Museum Schiedam (collectie)
 - Jenevermuseum (collectie)
 - Gemeente Schiedam

Gildekamer (circa 1900)

De gildekamer voor de hoofdlieden is naast kantoor ook een representatieve ruimte. Elke hoofdman heeft een eigen lessenaar en een sleutel van de geldkist. In de geldkist bewaren ze geld en belangrijke documenten, zoals het reglement. De hoofdlieden bespreken met de opdrachtgevers welke schepen geladen of gelost worden en waar de goederen naartoe gaan. Hoe groter de afstand of hoe hoger de verdieping in een pakhuis, hoe duurder de vracht. De gildekamer ziet er nu uit, zoals deze er begin 20e eeuw uitzag.

Naast de gildekamer (nu restaurant) staan tot in de twintigste eeuw de rekken waarop de zakken hangen te drogen. De tweede verdieping is voor het timmerwerk en de nieuwe gereedschappen. De derde verdieping is de klokkenzolder. De klok in het torentje is nieuw, de originele klok hangt hier naast de trap. De trappen zijn allemaal nog authentiek. Een zakkendragerstrap heeft smalle treden, die dicht boven elkaar liggen. Zo hoeft een zakkendrager maar kleine stappen te maken en raakt hij niet uit balans met een zware zak van bijvoorbeeld 70 kilo op zijn rug.

Foto: In 1912 lossen zakkendragers een lichter op de Noordvest, dichtbij de Spoelingsbrug. De man voor de mast heet Coenraad Winkelman en geheel links staat mejuffrouw Richter.

Lessenaar ca. 1725

vurenhout en pitspine; mahonie gehout
hang- en sluitwerk messing

Dit meubel bestaat uit vier lessenaars en bevindt zich sinds 1725 in de Gildekamer. Elke hoofdman heeft zijn eigen lessenaar met sleutel. Tot 1938 worden hier de contracten en berekeningen gemaakt en de rekeningen geschreven.

In lessenaar: Gildebrief en Reglement

Gildebrief 1782 en Reglement 1906

De gildebrief (na 1800 reglement genoemd) regelt alle aspecten van het werk, de opleiding, de financiële relatie tussen de opdrachtgever, de stad en de zakkendrager. Er staat in voor welke hoeveelheid en welke goederen de opdrachtgever verplicht is om met het gilde te werken en tegen welke prijzen. De zakkendragers krijgen een vast geldbedrag per zak en per vastgestelde afstand. Bij ziekte of overlijden betaalt het gilde de weduwe of weduwnaar uit de busse. Een gildelid, of zijn vrouw, begraaft men vanuit het gilde. Het ondersteunen gebeurt al in 1594. Daarnaast vermelden gildebrief en reglement de percentages loon voor de busse en het gereedschap en regelen ze ook de sociale omgangsvormen. Tijdens het werk mogen de leden niet vloeken, schelden, kwaadspreken, roken of dronken

zijn. Is hier sprake van dan krijgt het lid een boete of wordt zelfs enkele dagen of weken uitgesloten van werk. Ook staat er in hoe te handelen bij geschillen, conflicten en ruzies onderling.

Geldkist (in de kast)

In de achttiende eeuw bewaart het gilde het geld in een geldkist met vier verschillende sloten. Iedere hoofdman bezit slechts één sleutel. Hierdoor kan de kist alleen worden geopend in aanwezigheid van alle vier de hoofdmannen. Zo'n kist is geen

luxé, in de hoogtijdagen lag er eens achtduizend gulden in de kist. Een andere beveiliging is de dikke deur van de kast en de tralies boven de kamerdeur. De huidige geldkist in de kast is de opvolger, deze heeft slechts één sleutel maar zit zwaar verankerd in de muur.

Wandversiering Gildekamer

1. Schrijfbord circa 1770

Materiaal: hout

Met krijt schreef men de namen van de zakkendragers links en rechts het aantal gesjouwde zakken.

2. Gedicht 1808

Maker: Abraham van der Hoeve

Materiaal: verf op hout met glas

Gedicht over leven en dood.

3. Rouwbord 1800

Materiaal: hout met glas

De naam van een onlangs overleden gildelid schrijft men op een strookje papier en schuift dit er tussen.

4. Paperassenhouder 1900

Materiaal: ijzer

In deze paperassenhouder zaten papieren. Op de vakken staan de letters M, D, W, D, V, Z. Dat zijn de dagen van de werkweek.

5. Zakkendragershuis 1850

Maker: M. van de Burgh (gesigneerd rechtsonder)

Olieverf op paneel

Op het Zakkendragershuis hangt een kaart, rechts worden de zakkendragers toegesproken door de hoofdman.

6. Portretfoto van een onbekende man 1885

Fotograaf onbekend

Materiaal: foto (kopie) in houten lijst met glas

Waarschijnlijk een portret van een zakkendrager.

7. Zakkendragershuis 1874

Maker: M. van de Burgh (gesigneerd r.o.)

Olieverf op paneel

Zakkendragers voor het Zakkendragershuis.

8. Kastje met rouwschild van Zakkendragersgilde

Kastje: 1860: hout, glas, fluweel

Rouwschild: 1818: koper met zilver

Kastje voor het opbergen en tonen van het rouwschild.

Gildeleden worden van oudsher door het gilde begraven. Tijdens de processie ligt op de doodskest een rouwkleed en de bode draagt het insigne op de borst.

Voorstelling: in het midden van het schild lost een zakkendrager een schip, rechts staan twee huisjes. Geheel links staat een vrouw met een wierookvat en geheel rechts Magere Hein (skelet) met zeis met bovenaan het wapen van Schiedam.

9. Huldeblijk aan A. Visser 1877

Maker: M. van de Burgh (gesigneerd r.o.)

Materiaal: papier(kopie) in houten lijst met glas

Huldeblijk ter herinnering aan het zilveren jubileum van A. Visser Nzn als commissaris op 2 mei 1877, met de namen van de hoofdlieden en gildeleden.

10. Vaandel van het Sint Anthonisgilde

Materiaal: fluweel, katoen en gouddraad

Replica van origineel uit 1900

Origineel in collectie SMS

Foto: Oud-hoofdman Jan van Thienen in de niet meer in gebruik zijnde gildekamer in 1952.

Het bronzen beeld van Sint Anthonis

Tot ongeveer 1650 sjouwen de gildeleden vooral grondstoffen voor de visserij: bier, haring, teer, hout, kalk, zout en hennep.

Daarna worden grondstoffen voor de jeneverindustrie zoals graan en turf belangrijker. Onder invloed van de industrialisatie wordt de turf vervangen door steenkool.

In de Gildebrief, later het reglement genoemd, staan de standaardprijzen voor het sjouwen van elke vracht waarbij rekening wordt gehouden met de afstand, het soort goederen en de verdieping waarnaar de vracht wordt gebracht. De heilige Anthonis is de beschermheilige